

mintegy életművének megkoronázásaként. Ezt azonban, sajnos, már nem sikerült megvalósítania.

Jórészt nyilván azért, mert 1957-től (sőt részben már 1953-tól) energiája nagy részét, mondhatni javát az oktatásra fordította. Negyedszázadon át nevelte a budapesti egyetem történész-hallgatóit, biztatta őket a tudományos munkára, fáradhatatlanul rendelkezésükre állt, ha kérdéseikkel hozzá fordultak. És nemcsak a hallgatók, – kollégái, ifjabb pályatársai ugyancsak sok hasznos tanácsot, ötletet, témát kaptak tőle. Kivételesen nagy tárgyi tudására épülő szakmai ismereteit bőkezűen szórta szét másoknak, segített, előmozdított, s mások sikereinek, eredményeinek éppúgy tudott örülni, mint sajátjainak.

Szélesen tájékozott tudós, rátermett nevelő, oktató, mindig szolgálatkész barát és jóakaró volt, egész életén keresztül. Tanítványok és hálás kollégák serege őrzi emlékét. Többet adott, mint amennyit kapott, de önzetlenségét, derűs egyéniségét ez sem tudta megrontani. Akiknek megadatott, hogy személyesen ismerhették, élvezhették egyéniségét és ismereteit, okulhattak belőle, mindig úgy őrzik meg képét, hogy tudósnak, tanárnak és embernek egyaránt kiváló volt.

Niederhauser Emil

Kemény G. Gábor (1915–1981)

Udvariassága, előzékenysége, beszédmodora, külső megjelenése, precizitása, kiváltképp pedig a forrásfeltárás és a bibliográfiai gondosságot mindenképp elébe helyező tudományos tevékenysége barátainak, ismerőseinek, pártfogoltjainak széles körét egy jó értelemben vett régibb emberi és történetírói stílusra emlékeztette, de ha jobban belegondolunk, rá kell jönnünk, hogy egyike volt kora legkorszerűbb magyar tudósainak. Történészként az interdiszciplinaritást képviselte, hiszen munkásságában az irodalomtörténet, a bibliográfia, a könyvtártudomány, a jogtörténet markánsan képviselve van. A dokumentumok mélyeséges tisztelével és közreadásával a napjainkban ismét divatosá vált örök követelménynek, a történelmi hitelességnek volt következetes képviselője. Témaválasztása szintén a legidősebb volt, szinte valamennyi írását áthatotta a Dunai Munkaközösség 1945-ben általa megfogalmazott programja: „a dunatáji országok és nemzetek kulturális közeledésének és együttműködésének . . . szolgálata, a dunatáji népek tartós megbékélésének és összefogásának érdekében.” S végül abban is korszerű, egy napjainkban egyre jobban érvényesülő irányzat előharcosa volt, hogy a szomszéd népek jobb megismerését szolgáló, az ő felfogásait, érzékenységüket messzemenően tisztelő álláspontját mindig a magyarság féltése, szeretete, a magyar nép „nagy pöre” megnyerésének vágya diktálta, ugyanúgy mint hőse, Mocsáry Lajos tevékenységét, aki bármennyire is bírálta „a nálunk gyakorlatban lévő nemzetiségi politikát”, a magyar nemzet egészét igaztalanul elmarasztaló hangot keményen visszautasította: „Mert éppen azért, mivel én tiszteltem minden más nemzetbelinek fajához és nyelvéhez való igaz ragaszkodását, hanc veniam damus petimusque vicissim, s ahhoz, hogy nemzetet insultáljon, senkinek sincs joga.”

Kassán, a magyar etnikum egyik határvidéki központjában született és nevelkedett, majd Budapesten szerzett magyar–francia-történelem szakos tanári diplomát. A születési hely és a tanulmányok így messzemenően alkalmassá tették a magyarországi nemzetiségi kérdés elfogulatlan tanulmányozására. Korán kapcsolatba került a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetével és a kérdés legjobb szakembereivel. Közreműködött több kelet-európai tárgyú kiadványsorozat és tudományos adatgyűjtemény szerkesztésében (Documenta Danubiana, Századok és tanulások, Szomszédaink – barátaink, a Radisics Elemér szerkesztette Dunatáj.) Tehetsége kibontakozásának eme első szakaszában jelent meg egyik alapvető munkája. *A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918*, (1946), valamint számos értékes tanulmánya a magyarság és a szomszédos népek politikai és irodalmi kapcsolatainak tárgyköréből. A vállalt ügyet a gyakorlatban is szolgálta, így vezetős szerepet vitt a Magyar–Román Társaság és a Mocsáry Lajos Kollégium létrehozásában.

Kemény G. Gábor nevét a hazai és a külföldi tudományos világban a leginkább az általa szerkesztett nagy iratpublikációk tették ismertté és becsültté, így az *1848/49. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről* (1948), mindenekelőtt pedig az *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában* 1952 és 1971 között megjelent öt kötete. Sajnálatos, mondhatnánk

érthetetlen, hogy ebben a fontos, nagy áldozatkészséget igénylő műfajban készült három további szöveggyűjteménye „Iratok az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés történetéhez, tekintettel az 1861–1868 közötti időszak nemzetiségi problematikájára”, az 1906–1918-as időszakot felölelő Bosniaco-croatica szöveggyűjtemény és a Felkai Lászlóval együtt készített „Iratok a magyar felsőoktatás történetéből, 1867–1918” kéziratban maradt. Rokon műfaj a társszerkesztésében megjelent, hét évszázad irodalmi és művelődési kapcsolatait bemutató, ezer oldalas antológia: *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Ugyancsak a további kutatás nélkülözhetetlen segédletét képezik *bibliográfiái* és repertóriumai. A legfontosabb a *Magyar Történeti Bibliográfia* 1825–1867. IV., Katus Lászlóval közösen szerkesztett kötete: *Nem magyar népek* (1959), amihez hozzátartozik az V. kötet kéziratban maradt, 48 ezer címfelvételt tartalmazó anyaga. Ide tartozik *A szomszédos szocialista országokban megjelenő magyar nyelvű sajtó bibliográfiája, az Irodalom a magyar kivándorlásügy történetének tanulmányozásához, a Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára, 1945–1970. I. Szomszédos szocialista országok* (1974), valamint a hazai nem magyar és a külföldi magyar nemzetiségre vonatkozó cikkeket gyűjtő, általa megindított nemzetiségi dokumentáció.

Mint írásai jelzik, Kemény G. Gábor közel egyformán otthonos volt a magyarországi szlovák, román és délszláv kérdésben, valamint a XIX. és XX. század magyar politikatörténetében, legelmélyültebben azonban a minden bizonnyal szellemi példaképének is tekintett Mocsáry Lajos pályáját tanulmányozta, róla írta 1960-as kandidátusi disszertációját (amelyért – furcsa módon – az irodalomtudomány kandidátusa lett), kiadta *Válogatott Írásait* (1958), hosszabb életrajzi vázlatát pedig a bukaresti Politikai Kiadó jelentette meg 1972-ben. A nemzetiségek iránti megértés másik nagy személyiségevel, Teleki Lászlóval is foglalkozott, többekkel közösen adta ki *Válogatott Munkáinak* két kötetét (1961).

Az értékes tudományos publikációk mellett föltétlenül meg kell említeni Kemény Gábor tudományos szervezői tevékenységét is. Számos vállalkozás, munkacsoport köszönhette létét és eredményeit elsősorban az ő energiájának, mozgósító erejének, számos kutató pálya kapott tőle indítást, állandó ösztönzést, publikációs lehetőséget. Az Akadémia több munkabizottságának volt tevékeny tagja, társadalmi szervezetek vezetőségi tagja, két fontos tudományos intézménynek (az Országos Széchényi Könyvtárnak és az MTA Irodalomtörténeti Intézetnek) vezető munkatársa. A Széchényi Könyvtár, ahol 1945-től szinte haláláig dolgozott, második otthonává is vált, ahol általában sikeresen tudta összeegyeztetni saját kutatásait az intézeti feladatokkal, egyszerre volt használója, fejlesztője és szinte nélkülözhetetlen szakembere a hungarológia és a Dunatáj eme egyedülálló gyűjtőhelyének. Sokoldalú és nem szokványos életművét közeli ismerői mélységesen tisztelték, sajnos azonban az emberi irigység, féltékenység és rosszindulatú lekicsinylés időnként megkeserítette életét, félremagyarázta e sok eredményt hozó kvalitás sajátos alkatát és munkásságát. Vigaszt nyújtott viszont számára a sok hazai és külföldi elismerés, a Munka Érdemrend Aranyfokozata, s még inkább a barátok, tisztelők, köztük a szomszédos országokban élő magyarság kitűnőségeinek őt körülvevő köre, a gyakori látogatók, valamint a külföldi meghívások és ottani előadásainak meleg fogadtatása.

A megfeszített munka, a vállalt feladatok nagysága és nehézsége, a dunai megbékélés útjának rögzítése, az életét végigkísérő nehéz történelmi idők nem tették lehetővé, hogy elég ideje legyen a maga elé kitűzött munka befejezéséhez, az előtanulmányokon és az óriási adatgyűjtésen alapuló összegezés elkészítéséhez. „Így tűnt el egy gondolat” volt a címe első munkájának, a felvidéki magyar irodalom történetét feldolgozó doktori disszertációjának. Ha az általa feltárt források felhasználásával, az ő nyomdokain haladva munkásságának és felfogásának lesznek hazai és külföldi folytatói, akkor remélhetjük, hogy Kemény G. Gábor életének fő céljából, a magyarság és a szomszédos népek érdekeit összeegyeztető dunai megbékélésből nem lesz eltűnt, elveszett gondolat.

Jeszenszky Géza